

LA FAMÍLIA I L'EDUCACIÓ

Francesc RIU

Adreça: Temple del Sagrat Cor
Cim del Tibidabo
08035 BARCELONA
E-mail: francesc.riu@salesians.cat

Resum

La declaració conciliar *Gravissimum educationis* (1965) no va ser un model de lucidesa en afrontar la gran qüestió de l'educació i, en particular, de l'educació cristiana. Fa la impressió que els pares conciliaris no van tenir prou en compte les previsions contingudes en la constitució *Gaudium et spes*, que ja havia advertit que l'Església devia preparar-se per als canvis ràpids i profunds que afectarien el conjunt de la societat. Aquests canvis també afectarien l'Església i l'acció educativa que els pares haurien de realitzar amb els seus fills en el si de la família.

Va ser un gran encert que el papa sant Joan Pau II convoqués el sínode dels bisbes de l'any 1980 sobre la família, en el qual, necessàriament, també caldria afrontar el gran tema de l'educació dels fills. El mateix papa Joan Pau II va saber aprofitar l'exhortació apostòlica *Familiaris consortio* (1980) per exposar els grans principis que sobre els quals, en els anys següents, l'Església bastiria la doctrina sobre la família i sobre l'acció educativa que els pares havien de realitzar en la llar familiar, és a dir, la relació entre família i educació.

La celebració de les assemblees del sínode dels bisbes convocades per als anys 2014 i 2015 sobre la família han permès al papa Francesc d'actualitzar el pensament de l'Església sobre la responsabilitat dels pares pel que fa a l'educació dels fills. De fet, en l'encíclica *Laudato si'* (2015) sobre l'educació integral ja avançà algunes de les idees que un any més tard exposaria més extensament en l'exhortació apostòlica postsinodal *Amoris laetitia* (2016), en la qual dedicaria tot un capítol a reflexionar sobre el paper dels pares en l'educació dels fills.

Paraules clau: Educació, educació cristiana, família, matrimoni, educació dels fills.

Abstract

The Conciliar declaration Gravissimum educationis (1965) was not a model of lucidity in the way it tackled the important question of education, and of Christian education in particular. It gives the impression that the Conciliar fathers did not take sufficient account of the caution expressed in the document Gaudium et spes, which had already warned that the Church should prepare itself for fast and profound changes that would affect the whole of society. These changes would also affect the Church and the educational task that parents would need to carry out with their children within the family.

It was particularly apt that Pope John Paul II called the synod of bishops in 1980 to consider the topic of the family, which necessarily involved dealing with the important matter of the education of children. It was also John Paul II who used the apostolic exhortation Familiaris consortio (1980) to set out the broad principles on which the Church, in the years following, would construct its basic teaching concerning the family and the task of education that parents would have to undertake within the home, in other words, the relation between the family and education.

The celebration of the assemblies of the synods of bishops that met in 2014 and 2015 to talk about the family gave Pope Francis the opportunity to update the thinking of the Church on parental responsibility with regard to the education of children. In point of fact, the encyclical Laudato si' (2015), which looked at education holistically, already put forward some ideas that would be developed more extensively a year later in the post-synodal apostolic exhortation Amoris laetitia (2016). There was an entire chapter in this given over to reflection on the role of parents in the education of their children.

Keywords: Education, Christian education, family, marriage, education of children.

1. INTRODUCCIÓ

És un encert que, en aquest Simposi, programat per a recordar el cinquantenari de l'aprovació del Concili Vaticà II (octubre de 1965), es dediqui una ponència a la *Declaració sobre l'Educació Cristiana de la Joventut (Gravissimum educationis: GE)* i que una de les qüestions escollides per a fer-les objecte de reflexió hagi estat la família i l'educació, objecte d'aquest estudi.

Fixarem l'atenció sobretot en la necessària relació entre la idea de *família* i la idea d'*educació* des de la perspectiva de la missió pròpia de l'Església.

Segons això, dividirem l'exposició en quatre parts:

– En primer lloc, fixarem la mirada en la Declaració del Concili Vaticà II *Gravissimum educationis*, en la qual trobem una descripció del significat de la paraula *educació* en general i de l'expressió *educació cristiana* en particular, i en els motius que justifiquen les al·lusions a la família; i també en la Constitució *Gaudium et spes*, que dedica uns breus paràgrafs al problema de la família.

– En segon lloc, recordarem la lucidesa del papa Joan Pau II quan decidí convocar el Sínode dels Bisbes que es va celebrar del 26 de setembre al 25 d'octubre de 1980, precisament sobre la família. Ja havien transcorregut quinze anys des del Vaticà II, i calia afrontar amb rigor i amb prou amplitud el gran tema de la família, i també la responsabilitat de la família en l'educació dels fills.

– En tercer lloc, a partir de la Relació final de la recent Assemblea del Sínode dels Bisbes sobre la família, descriurem com han evolucionat tant la idea d'educació com la idea família en la nostra societat al llarg dels darrers cinquanta anys; així comprendrem l'abast del repte que, com a Església, hem d'afrontar en el moment actual.

– En quart lloc, incidirem en una de les idees bàsiques exposades pel papa Francesc en la recent encíclica sobre la cura de la casa de tots, per a posar en qüestió el binomi família i educació.

2. EDUCACIÓ I FAMÍLIA SEGONS LA DECLARACIÓ *GRAVISSIMUM EDUCATIONIS* (1965)

De l'anàlisi del procés que va conduir a l'aprovació de la *Declaració del Concili Vaticà II sobre l'educació cristiana (Gravissimum educationis GE)*, en podem deduir una conclusió: pel que sembla, als Pares conciliars no els va ser gens fàcil posar-se d'acord sobre el que l'Església podia i havia de dir sobre l'educació i, en particular, sobre l'educació cristiana en aquelles circumstàncies.

En efecte, la vuitena redacció del document no va poder ser aprovada fins a les acaballes del Concili, el 28 d'octubre de 1965.

2.1. *La finalitat de l'educació en la Gravissimum educationis*

La qüestió de l'educació no era una qüestió que aleshores calgués afrontar a partir de zero. Feia només disset anys que l'Assemblea General de les Nacions Unides havia proclamat solemnement la *Declaració Universal de Drets Humans* (1948), a la qual seguiren el *Conveni per a la protecció dels Drets Humans i de les Llibertats Fonamentals* de 1950, i la *Declaració dels Drets de l'Infant*, de 1959. Tres anys més tard, l'11 d'octubre de 1962, després d'una llarga preparació, la basílica de Sant Pere va acollir l'acte d'obertura del Concili Vaticà II.

Amb aquests textos de les Nacions Unides a les mans, no ens ha de sorprendre que el primer apartat de la *Declaració sobre l'educació cristiana* es

referís al dret de tothom a l'educació, afegint-hi alguns matisos que en precisaven el significat des de la perspectiva de l'Església catòlica. En efecte, en el punt 1, llegim:

Tots els homes, de qualsevol raça, classe i edat, pel fet de posseir la dignitat de persones, tenen dret inalienable a una educació que correspongui a la pròpia finalitat, adaptada a la personalitat de cadascú, a la diferència de sexe, a la cultura i a les tradicions pàtries, i, alhora, oberta a la convivència fraterna amb d'altres pobles, amb la finalitat de fomentar una autèntica unitat i la pau en la terra. L'autèntica educació promou la formació de la persona humana ordenada al seu propi fi i al bé de les societats de les quals és membre, i en les responsabilitats de les quals haurà de participar quan arribi a l'edat adulta.¹

A continuació, la Declaració exposa que l'educació ha de ser concebuda d'una manera integral i, per tant, ha d'ajudar els nens, adolescents i joves a «desenvolupar harmònicament llurs aptituds físiques, morals i intel·lectuals i a adquirir un gradual sentit de la responsabilitat en el desplegament just i contínuament esforçat de la pròpia vida i en la consecució de la veritable llibertat, superant els obstacles amb esperit generós i perseverant».²

Aquesta manera de concebre l'educació integral, que podia ser acceptada per tothom, podia donar lloc a diversos tipus d'educació, segons les diverses maneres de concebre la persona, la vida i el món. Així ho havia advertit la Declaració Universal de Drets Humans, que havia proclamat solemnement que «els Pares tindran dret preferent a escollir el tipus d'educació que caldrà donar als seus fills».³

Hem d'entendre que el reconeixement d'aquest dret de tothom a l'educació, i el fet que l'educació pogués adoptar tipus o modalitats diferents, van justificar que el pas següent de la Declaració conciliar fos la proclamació del dret dels cristians a rebre una educació cristiana.

Heus aquí com el Concili es va pronunciar sobre l'abast de l'educació cristiana:

Tots els cristians tenen dret a l'educació cristiana, ja que s'anomenen i són fills de Déu pel fet d'haver esdevingut nova criatura mitjançant la regeneració de l'aigua i de l'Esperit Sant. Aquesta educació no sols persegueix la maduració de la persona humana que hem descrit, ans procura sobretot que els batejats, gradualment instruits en el coneixement del misteri de la salvació, esdevinguin cada dia més cons-

1. Concili Vaticà II, *Gravissimum educationis*, 1.

2. *Ibid.*

3. *Declaració Universal de Drets Humans*, de 10 de desembre de 1948, 26.3.

cients del do de la fe que han rebut; que aprenguin a adorar Déu Pare en esperit i veritat, especialment en l'acció litúrgica, que es preparin a menar la pròpia vida segons l'home nou en justícia i santedat autèntiques; i que, així, avancin vers l'home perfecte, vers la plenitud de Crist, i contribueixin al creixement del Cos místic.⁴

D'aquests textos, ens és fàcil de treure'n una conclusió: l'objecte de la Declaració conciliar *Gravissimum educationis* no és la qüestió de l'educació en general, sinó de l'educació cristiana en particular, i així es manifesta en el mateix títol de la Declaració. És una Declaració sobre l'educació cristiana de la joventut.

Per tant, en la dècada dels 60 del segle passat, els Pares conciliars no pensaven en el paper de l'Església en la promoció integral de tota persona humana mitjançant l'educació, sinó la necessitat d'assegurar que tots els fidels cristians rebessin una educació cristiana que incloïa, necessàriament, la cura de la seva fe en Crist Jesús. És a dir, els destinataris exclusius de l'educació que l'Església dissenyava i programava en les seves institucions educatives eren els fidels batejats, que, com a tals, eren membres de les comunitats cristianes.

2.2. *El paper de la família en l'educació dels fills segons la Gravissimum educationis*

Un cop descrit l'abast de l'educació cristiana, el Concili no podia ignorar el paper que correspon als pares en l'educació dels seus fills. La *Declaració sobre l'educació cristiana* ho ha manifestat de la forma següent:

Havent donat la vida als fills, *els pares* tenen l'obligació gravíssima d'educar-los i, per això, han de ser reconeguts com els primers i principals educadors dels seus fills. Aquest *deure de l'educació familiar* és tan transcendental que, quan falta, difícilment es pot suplir. En efecte, pertoca als pares de crear un ambient familiar talment amarat d'amor i de pietat envers Déu i els homes, que afavoreixi l'educació integral personal i social dels fills. Per tant, la família és la primera escola de les virtuts socials que totes les societats necessiten.⁵

4. *Gravissimum educationis*, 2.

5. *Ibíd.*, 3

Observem que la paternitat i la maternitat, és a dir, la vida dels fills, és l'arrel de la responsabilitat dels pares pel que fa a l'educació dels fills. El papa Joan Pau II s'hi referiria 15 anys més tard en reflexionar sobre aquesta qüestió en l'Exhortació apostòlica *Familiaris consortio*, l'any 1980.

D'altra banda, en afirmar que la família és la primera escola de les virtuts socials, la Declaració conciliar ja donava a entendre que a continuació fixaria la mirada en una segona escola que complementaria l'acció educativa iniciada a la llar: l'escola catòlica.

2.3. *L'educació cristiana i les institucions escolars segons la Gravissimum educationis*

No ens ha de sorprendre que, més endavant, la Declaració *Gravissimum educationis* es refereixi expressament a *l'escola*, en general, com a la institució educativa per excel·lència,⁶ i que afirmi clarament que «la presència de l'Església en el camp escolar es manifesta sobretot per l'escola catòlica».⁷

Observem ara la forma en què el Vaticà II es va referir a l'escola en general i a l'escola catòlica en particular.

La descripció de l'escola com a institució educativa amb caràcter general respon perfectament a la idea general d'educació que abans hem recordat: una educació integral que sigui vàlida per a tots els alumnes, i no deixa d'indicar que «l'escola es una institució en l'activitat i el progrés de la qual han de participar conjuntament les famílies, els mestres, les associacions de tota mena per a la promoció de la vida cultural, cívica i religiosa, la societat civil i tota la comunitat humana».⁸

La descripció de les finalitats pròpies de l'escola com a institució educativa ha preparat el terreny perquè la Declaració conciliar manifesti clarament que «la presència de l'Església en el camp escolar es manifesta sobretot per l'escola catòlica». I n'assenyala les finalitats que la caracteritzen, i que podríem molt bé sintetitzar-les en una única finalitat: assegurar que els seus alumnes aconseguixin els objectius propis de l'educació cristiana tal com s'han descrit anteriorment, bo i garantint que la cultura humana que s'hi imparteix estigui plenament «d'acord amb el missatge de la salvació, de

6. *Ibid.*, 5.

7. *Ibid.*, 8.

8. Concili Vaticà II, *Gaudium et spes*, 5.

manera que el coneixement que els deixebles van adquirint del món, de la vida i de l'home sigui il·luminat per la fe».⁹

Una lectura reflexiva de la descripció de l'abast de l'educació cristiana que justifica la creació de les escoles catòliques, ens fa adonar que, segons la Declaració conciliar, l'educació cristiana havia d'incloure necessàriament l'educació de la fe en Crist Jesús i, per tant, havia de tenir un caràcter marcadament catequètic.¹⁰

És a dir, els destinataris de les escoles catòliques creades per les institucions de l'Església catòlica eren els mateixos destinataris de l'educació cristiana: les famílies catòliques.

Però la realitat era la que era: algunes famílies catòliques, no pas totes, podrien comptar amb l'ajut de les escoles catòliques, fins al punt que, si les tenien a l'abast, no n'havien de prescindir. Si aquest era el criteri, era normal que la Declaració conciliar també afirmés:

El Concili recorda als pares catòlics l'obligació de confiar llurs fills, quan i on els sigui possible, a escoles catòliques, el deure que tenen de sostenir-les segons les seves possibilitats i de col·laborar-hi per al bé dels seus propis fills.¹¹

I, per a aquelles famílies catòliques que no tinguessin a l'abast una escola catòlica, la mateixa Església es comprometia a garantir als pares que els seus fills rebessin els aspectes essencials de l'educació cristiana en escoles no catòliques. Aquesta garantia es fonamentava en el reconeixement del dret preferent dels pares a escollir el tipus d'educació que desitjaven per als seus fills.¹²

Els textos que he recordat ens mouen a fer una breu reflexió sobre els principis proclamats relatius al caràcter de l'educació cristiana, i la descripció dels serveis educatius que les famílies cristianes tenien al seu abast en els diversos tipus d'escoles per tal d'assegurar aquest tipus d'educació per als seus fills.

Hem de donar per suposat que aquests principis eren vàlids l'any 1965, quan la Declaració *Gravissimum educationis* va ser aprovada i promulgada. I no sembla pas que, en aquell moment, l'Església pensés que, en un futur no gaire llunyà, les coses podrien ser d'altra manera.

Certament, avui la mateixa Església ja no afirma el mateix ni pel que fa a l'educació en general ni pel que fa a l'educació cristiana en particular ni pel

9. *Gravissimum educationis*, 8.

10. *Ibíd.*, 4.

11. *Ibíd.*, 8.

12. Cf. *Ibíd.*, 7.

que fa al caràcter i les possibilitats de les escoles catòliques ni pel que fa al que les famílies cristianes poden esperar de les escoles no catòliques per a assegurar l'educació dels seus fills.

2.4. *L'educació en l'Església avui*

Recentment, la *Congregació per a l'Educació Catòlica*, responsable d'orientar l'Església en l'aplicació i el desenvolupament dels principis proclamats en la *Gravissimum educationis*, ha publicat un document summament important sobre l'educació que cal impartir en les *escoles catòliques*. Em refereixo al document *Educar per al diàleg intercultural en les escoles catòliques*. Una curiositat: El document acaba amb aquesta frase: «El Sant Pare Francesc ha donat el seu vistiplau a la publicació del present document». Calia dir-ho, això?

Heus aquí només dues frases extretes d'aquest document. Cada una va acompanyada d'una extensa explicació, no solament del que s'hi afirma sinó, sobretot, de les seves conseqüències:

1) «Les escoles catòliques es troben amb una presència cada cop més rellevant d'alumnes de diferents nacionalitats i confessions religioses. En molts països del món, la majoria d'estudiants professa una religió diferent de la catòlica, per la qual cosa hem d'abordar la qüestió de l'encontre entre religions amb sentit de responsabilitat».¹³

2) «Convé subratllar que l'ensenyament escolar de la religió catòlica té finalitats específiques, diferents de les finalitats de la catequesi. Mentre aquesta promou l'adhesió personal a Crist i la maduració de la vida cristiana, l'ensenyament religiós escolar il·lustra els alumnes sobre la identitat del cristianisme i la vida cristiana».¹⁴ (74).

2.5. *La família en la Gaudium et spes*

El que hem fet present, sobre l'educació i la família a partir del text de la *Gravissimum educationis*, ens porta a recordar unes afirmacions que podem

13. Congregació per a l'Educació Catòlica, *Educar per al diàleg intercultural en les escoles catòliques* (2013), 55.

14. *Ibíd.*, 74.

llegir en la Constitució *Gaudium et spes*, del mateix Concili Vaticà II, sobre l'Església en el món contemporani. Potser és oportú que hi prestem atenció abans de passar a l'anàlisi de la realitat que avui vivim.

En l'exposició introductòria de la *Gaudium et spes*, s'hi descriu la situació en què es trobava l'Església en el món actual d'aleshores, és a dir, en el món dels anys seixanta del segle passat. Heus aquí el que s'hi afirma:

Algunes característiques principals del món actual es poden dibuixar de la manera següent.

Avui el llinatge humà es troba en una nova etapa de la seva història, en la qual canvis profunds i accelerats s'estenen gradualment a tot el món. Aquests canvis, sorgits de la intel·ligència de l'home i de la seva capacitat creadora, repercuteixen en el mateix ésser humà, en els seus judicis i desigs individuals i col·lectius, i en la seva manera de pensar i d'actuar tant en les coses com en les persones. Així, avui ja podem parlar d'una autèntica transformació cultural i social, que també repercuteix en la vida religiosa.¹⁵

Potser podríem qualificar aquest text de profètic, perquè els bisbes participants en el Concili Vaticà II preveien i anunciaven una nova etapa en la història de la humanitat, caracteritzada per uns canvis profunds i accelerats que comportarien una autèntica transformació cultural i social.

Cinquanta anys més tard, nosaltres som testimonis privilegiats d'aquests canvis i d'aquesta transformació. El que no deixa de sorprendre'ns és que els mateixos membres del Concili no s'haguessin adonat que les institucions educatives i la mateixa institució familiar es veurien tan profundament afectades per aquests canvis profunds i accelerats i per la consegüent transformació social i cultural.

De fet, en la segona part de la Constitució *Gaudium et spes*, que planteja Alguns problemes més urgents, observem que el primer d'aquests problemes és, precisament, la família, encara que el títol del capítol corresponent no ho reflecteixi. Diu així: «Obligació de fomentar la dignitat del matrimoni i de la família».

En efecte, aquest capítol comença recordant algunes de les xacres prou visibles que aleshores impedièren descobrir la dignitat de la institució familiar, com és ara aquestes: «la poligàmia, la pesta del divorci, l'amor anomenat lliure i altres deformacions, l'amor nupcial sovint profanat per l'egoisme, l'hedonisme i les pràctiques il·lícites contra la generació».¹⁶

15. *Gaudium et spes*, 4.

16. *Ibid.*, 47.

A partir d'aquí, la Constitució *Gaudium et spes* dedica cinc breus apartats a subratllar la santedat del matrimoni i de la família, el caràcter de l'amor conjugal, la fecunditat del matrimoni, el respecte a la vida humana i la promoció del matrimoni i la família.

Certament, res ajudava a preveure que, cinquanta anys més tard, un Sínode dels Bisbes sobre la Família hauria d'afrontar la realitat que tots nosaltres coneixem.

3. EL BINOMI FAMÍLIA I EDUCACIÓ SEGONS SANT JOAN PAU II (1980)

L'any 1980 sant Joan Pau II devia ser molt conscient que el Concili Vaticà II no havia afrontat la qüestió de la família amb prou lucidesa i coratge, potser perquè quinze anys enrere els Pares conciliars no estaven en condicions de fer-ho o potser perquè no en veien la necessitat. A parer meu, és aquest sentiment el que el va moure a convocar la *VI Assemblea general ordinària del Sínode dels Bisbes*.

En efecte, l'Exhortació apostòlica *Familiaris consortio*, sobre la missió de la família cristiana en el món actual, publicada després d'aquell Sínode, comença recordant la frase de la *Gaudium et spes* que he citat fa uns minuts:

En els temps moderns, la família ha sofert, potser com cap altra institució, l'escomesa de les transformacions àmplies, profundes i ràpides de la societat i de la cultura. Moltes famílies viuen aquesta situació romanent fidels als valors que constitueixen el fonament de la institució familiar. Altres se senten insegures i desanimades davant el seu compromís, i fins i tot en estat de dubte o d'ignorància pel que fa al significat últim i a la veritat de la vida conjugal i familiar. Altres, finalment, a causa de diverses situacions d'injustícia, no estan en condicions d'exercir els seus drets fonamentals.¹⁷

En aquest context, fixarem tan sols la mirada en les orientacions que, l'any 1981, el papa sant Joan Pau II va adreçar a tota l'Església en relació amb el binomi *família i educació*. Ell es refereix a cinc aspectes diferents però relacionats. Vegem alguns pensaments que avui mantenen la validesa inicial:

17. Sant Joan Pau II, Exhortació apostòlica *Familiaris consortio* (1981), 1.

a) El dret – deure educatiu dels pares (reflexió sobre un principi exposat en la GS)

La tasca educativa té les seves arrels en la vocació primordial dels esposos a participar en l'obra creadora de Déu; ells, engendrant en l'amor i per amor una nova persona, que té en ella mateixa la vocació al creixement i al desenvolupament, per aquest mateix motiu assumeixen l'obligació d'ajudar-la eficaçment a viure una vida plenament humana.

El dret-deure educatiu dels pares és qualificat com a essencial pel fet d'estar relacionat amb la transmissió de la vida humana; com a original i primari, respecte al deure educatiu dels altres, per la unitat de la relació d'amor que subsisteix entre pares i fills; com a insubstituïble i inalienable, per això mateix, no pot ser totalment delegat o usurpat per altres.

Per damunt d'aquestes característiques, no podem oblidar que l'element més radical, que determina el deure educatiu dels pares, es l'amor patern i matern que, en l'acció educativa, hi troba la seva realització, en fer ple i perfecte el servei a la vida.¹⁸

b) Educar en els valors essencials de la vida humana

La família és la primera i fonamental *escola de sociabilitat*; com a comunitat d'amor, en el propi lliurament als altres, hi troba la llei que la regeix i la fa créixer. L'educació per a l'amor com a do d'un mateix constitueix la premissa indispensable per als pares, cridats a oferir als fills una educació sexual clara i delicada. Davant una cultura que «banalitza» la sexualitat humana, perquè la interpreta d'una manera reductiva i empobrida, el servei educatiu dels pares s'ha de basar sobre una cultura sexual que sigui veritable i plenament personal.

En aquest context, és totalment irrenunciable l'educació per a la castedat, com a virtut que desenvolupa l'autèntica maduresa de la persona i la fa capaç de respectar i promoure el significat del propi cos.

Pels vincles existents entre la dimensió sexual de la persona i els seus valors ètics, aquesta educació ha de portar els fills a conèixer i estimar les normes morals com a garantia necessària i preciosa per al creixement personal i responsable de la sexualitat humana.¹⁹

18. *Ibíd.*, 36.

19. *Ibíd.*, 37

c) Missió educativa i sagrament del matrimoni

Per als pares cristians, la missió educativa, basada com s'ha dit en la seva participació en l'obra creadora de Déu, té una font nova i específica en el sagrament del matrimoni, que els consagra a l'educació pròpiament cristiana dels fills, és a dir, els crida a participar de la mateixa autoritat i del mateix amor de Déu Pare i de Crist Pastor; així com de l'amor matern de l'Església, i els enriqueix en saviesa, consell, fortalesa i en altres dons de l'Esperit Sant, amb vista a ajudar els fills en el seu creixement humà i cristià.

El deure educatiu rep del sagrament del matrimoni la dignitat i la crida a un veritable i propi «ministeri» de l'Església al servei de l'edificació dels seus membres. Són tan grans la grandesa i l'esplendor del ministeri educatiu dels pares cristians, que sant Tomàs no dubta a comparar-lo amb el ministeri dels sacerdots: «Alguns propaguen i conserven la vida espiritual amb un ministeri únicament espiritual: és la tasca del sagrament de l'ordre; altres ho fan respecte a la vida alhora corporal i espiritual, i això es realitza amb el sagrament del matrimoni, en el qual l'home i la dona s'uneixen per a engendrar els fills i educar-los en el culte a Déu».

La consciència viva i vigilant de la missió educativa en el sagrament del matrimoni ajudarà els pares cristians a posar-se amb gran serenitat i confiança al servei educatiu dels fills i, alhora, a sentir-se responsables davant Déu que els crida i els envia a edificar l'Església en els fills. Així, la família dels batejats, convocada com a església domèstica per la Paraula i pel Sagrament, esdevé alhora, com la gran Església, mestra i mare.²⁰

d) La primera experiència d'Església

El Sínode ha presentat la missió educativa de la família cristiana com un veritable ministeri, per mitjà del qual es transmet i s'irradia l'Evangeli, fins al punt que la mateixa vida de família esdevé itinerari de fe i, en certa manera, iniciació cristiana i escola dels seguidors de Crist.

Per tal que els pares cristians puguin complir dignament el seu ministeri educatiu, els Pares Sinodals han demanat la preparació d'un catecisme per a les famílies que sigui clar, breu i que pugui ser utilitzat per part de tots.²¹

20. *Ibíd.*, 38.

21. *Ibíd.*, 39.

e) Relacions amb altres instàncies educatives

La família es la primera, però no l'única i exclusiva, comunitat educadora; la mateixa dimensió comunitària, civil i eclesial de l'ésser humà exigeix i condueix a una acció més àmplia i articulada, fruit de la col·laboració de les diverses instàncies educatives.

La tasca educativa de la família cristiana ocupa un lloc important en la pastoral orgànica; això implica una nova forma de col·laboració entre els pares i les comunitats cristianes, entre els diversos grups educatius i els pastors. En aquest sentit, la renovació de l'escola catòlica ha de prestar una atenció especial tant als pares dels alumnes com a la formació d'una perfecta comunitat educativa.

Cal assegurar absolutament el dret dels pares a l'elecció d'una educació conforme amb la seva fe religiosa. (...) Com a complement d'aquest dret, els pares tenen el deure greu de comprometre's a fons en una relació cordial i efectiva amb els professors i els directors de les escoles.²²

La mateixa Exhortació apostòlica *Familiaris consortio* planteja el procés de preparació al matrimoni com un procés educatiu que les famílies i la mateixa Església han de posar a l'abast de tots els joves. Aquest procés, gradual i continu, comporta tres moments principals: la preparació remota, la pròxima, i la immediata. I en fa una llarga descripció.²³

D'aquesta breu reflexió sobre la missió educativa de la família segons el pensament del papa sant Joan Pau II, en podríem treure algunes conclusions, bo i recordant que les va exposar l'any 1981, és a dir, quinze anys després de la cloenda del Vaticà II i ara fa no menys de trenta-cinc anys.

1) En el si de la família, els esposos participen en l'obra creadora de Déu engendrant, en l'amor i per l'amor, noves persones: els fills.

2) Pel que fa als fills, el dret-deure educatiu dels pares és essencial perquè està estretament relacionat amb la transmissió de la vida; és original i primari respecte al deure educatiu d'altres; és insubstituïble i inalienable, de tal manera que no pot ser totalment delegat o usurpat per altres.

3) Per tant, la família és la primera, però no l'única i exclusiva, comunitat educadora. Altres institucions educatives podran i hauran de realitzar una acció complementària, però no substitutòria, de l'acció educativa dels pares.

22. *Ibid.*, 40.

23. Cf. *Familiaris consortio*, 66.

- 4) Tot això implica tres opcions preferents, estretament relacionades:
- en primer lloc, cal assegurar als pares cristians la deguda formació orientada a l'exercici de la seva responsabilitat com a primers educadors dels fills;
 - en segon lloc, cal una nova forma de col·laboració entre els pares, les comunitats cristianes i els pastors, per tal que les famílies rebin el suport que necessiten en l'educació dels fills;
 - i, en tercer lloc, cal impulsar la renovació de les escoles catòliques per tal que prestin la deguda atenció a les famílies dels seus alumnes i complementin l'acció educativa realitzada pels seus pares.
- 5) Si aquestes recomanacions, clarament expressades en l'Exhortació apostòlica *Familiaris consortio*, s'haguessin dut a la pràctica en tota l'Església al llarg dels darrers trenta-cinc anys, potser ara podríem parlar de les famílies cristianes i de l'educació dels fills d'una altra manera.

4. EL BINOMI FAMÍLIA I EDUCACIÓ SEGONS LA RELACIÓ FINAL DE LA XIX ASSEMBLEA GENERAL ORDINÀRIA DEL SÍNODE DELS BISBES (2015)

Com hem vist, la Constitució conciliar *Gaudium et spes* va advertir que s'iniciava una nova etapa de la història que quedaria marcada per canvis profunds i accelerats, que comportarien una autèntica transformació cultural i social.²⁴

Però ben segur que els qui participaven en el Concili no s'imaginaven ni la profunditat ni la rapidesa dels canvis que la nostra societat experimentaria al llarg dels darrers cinquanta anys. De fet, les característiques més distintives de les societats dels països anomenats occidentals no tenen res a veure amb les que aquestes mateixes societats mostraven fa cinquanta anys.

Però siguem realistes i observem la situació en què es troba la societat en els països de la Unió Europea, que, per raons diverses però explicables, cada dia que passa s'assemblen més.

No podem ignorar aquesta realitat quan ara plantegem la qüestió del binomi *família i educació*. En primer lloc, perquè abans de plantejar aquesta qüestió, hauríem de precisar de quina mena de família parlem i a quin model d'educació ens referim.

24. Cf. *Gaudium et spes*, 4.

Convocada pel papa Francesc, la recent *Assemblea ordinària del Sínode dels Bisbes* ha presentat al Papa les conclusions de la reflexió realitzada sobre La vocació i la missió de la família en l'Església i en el món contemporani.

El títol indica que podíem donar per suposat que els participants en el Sínode tenien una idea de família molt clarament definida. Potser podríem qualificar-la com la família ideal. És la que la Relació Final ha presentat en la segona part. Però la primera part de la mateixa relació ha presentat una radiografia molt completa i detallada de la situació en què es troben les famílies reals.

És evident que la situació de les famílies reals no era precisament aquesta ni en temps del Concili Vaticà II ni quan el papa sant Joan Pau II va redactar l'Exhortació apostòlica *Familiaris consortio*. No podem ignorar aquest fet.

D'altra banda, mai al llarg de la història s'havia parlat tant de la necessitat de repensar l'educació que les escoles ofereixen als adolescents i joves. És una expressió que ha fet fortuna. L'any 2012 la va utilitzar la Comissió Europea quan va tornar a invitar els Govern de tots els països membres a donar un tomb als models educatius encara vigents, quan la OCDE ja feia anys que ho recomanava amb insistència des de l'any 2005.

Certament, les escoles necessiten repensar l'educació que imparteixen, perquè el context sociocultural ha canviat profundament al llarg dels darrers anys i, sobretot, perquè els destinataris de l'educació escolar també han canviat. Doncs bé, si també han canviat les famílies, el mateix podem dir de l'educació familiar.

Doncs bé, la Relació Final de la recent Assemblea ordinària del Sínode dels Bisbes fa al·lusió a l'educació i als processos formatius de les persones en dues ocasions, en la tercera part:

En el capítol primer afronta la qüestió de la preparació per al matrimoni. No hi dedica gaire espai, però recorda les tres etapes proposades pel papa Joan Pau II en l'Exhortació apostòlica *Familiaris consortio*. En fa una breu síntesi, necessàriament incompleta: «la preparació remota, que es realitza mitjançant la transmissió de la fe i dels valors cristians en el si de la mateixa família; la preparació pròxima, que coincideix amb els itineraris de catequesi i les experiències formatives viscudes en el si de la comunitat eclesial; i la preparació immediata per al matrimoni, que dóna sentit a la dimensió vocacional».²⁵ Ben segur que el papa Francesc prestarà més atenció a aquesta qüestió en l'Exhortació apostòlica que ja ha anunciat.

25. *Relació Final de la XVI Assemblea General Ordinària del Sínode dels Bisbes* (24 octubre 2015), 57.

En el capítol segon tracta de l'educació dels fills en el si de la família, com a acció estretament vinculada a la transmissió de la vida. En aquesta ocasió, és fàcil d'observar-hi un cert grau de pessimisme: «En molts contextos, ara assistim a un debilitament progressiu de la responsabilitat educativa dels pares, a causa de la presència invasiva dels mitjans de comunicació en l'àmbit familiar, i a la tendència a delegar o a confiar aquesta responsabilitat a altres instàncies».²⁶

Aquesta darrera expressió, treta de la Relació Final del Sínode dels Bisbes, m'ha fet pensar. A parer meu, expressa una realitat que ens ha de preocupar. Hi dedico la darrera part d'aquesta aportació. No tinc la pretensió de fer-ne una tesi. Només provocar una reflexió.

5. CANVI DE PERSPECTIVA EN LA RELACIÓ ENTRE FAMÍLIA I ESCOLA? (2015)

En la Carta encíclica *Laudato si'*, el papa Francesc ha invitat els qui creiem en Jesucrist a mirar la creació tenint en compte que els éssers humans formem part d'aquesta mateixa creació, de tal manera que tot el que hi succeeix ens afecta.

Potser uns i altres estàvem habituats a imaginar que la natura creada era una cosa i que els éssers humans, creats després, constituïem un món a part, de tal manera que podíem mirar la natura com si fos quelcom aliè a la raça humana, si bé posada al seu servei. Per aquest motiu, podíem mirar la natura i tot el que conté com el regal que Déu havia fet als éssers humans, més perfectes, perquè en féssim ús, és a dir, perquè la poséssim totalment al nostre servei, sense limitacions.

En el primer capítol de la *Laudato si'*, el papa Francesc ens ha explicat, amb tota mena de detalls, que aquesta manera de mirar el conjunt de la creació ens està portant a un carreró sense sortida, i que ens cal canviar d'actituds si volem ser responsables i deixar, a les futures generacions, un món habitable. Els éssers humans no podem mirar la natura com si fos una altra cosa i nosaltres en fóssim els amos absoluts.

Francesc ho expressa molt bé, i el que ha escrit no pot donar lloc a confusió. Ha afirmat:

26. *Ibíd.*, 67.

Havent estat creats pel mateix Pare, tots els éssers de l'univers estem units per lligams invisibles i conformem una mena de família universal, una sublim comunió que ens mou a un respecte sagrat, afectuós i humil.²⁷

Amb aquest criteri, ell parla de la creació com d'una llar, la casa de tots, on cadascú ocupa el lloc que li correspon, sense excloure ningú, per cap motiu. Aquest pensament esdevé un tema transversal, i ell s'hi refereix moltes vegades en els diferents capítols de la Carta.

Potser algú dirà: A què ve, ara, aquest discurs? Intentarem donar resposta a aquesta qüestió, d'altra banda ben raonable.

Hem estat parlant de La família i l'educació, perquè aquest és el títol d'aquesta ponència, i que esdevé, a més, extraordinàriament interessant. No hem format un binomi, família i educació, i ens hem referit a la primera part del binomi, la família, i també a la segona part, l'educació, bo i subratllant la relació entre l'una i l'altra. Al nostre parer, ens cal anar en compte amb el llenguatge que utilitzem.

És arriscat utilitzar aquestes dues paraules com si expressessin realitats diferents, encara que mantinguessin una estreta relació entre elles. Per aquest motiu, caldria recórrer a l'exemple que ens ha donat el papa Francesc i miréssim si el podem aplicar a la nostra situació.

Tal com va explicar-ho el papa sant Joan Pau II en la Exhortació *Familiaris consortio*, segons el magisteri de l'Església la família es una institució que reuneix unes característiques molt especials. El llenguatge utilitzat no permet dubtes: «El dret-deure educatiu dels pares és qualificat com a essencial pel fet d'estar relacionat amb la transmissió de la vida humana; com a original i primari, respecte al deure educatiu dels altres, per la unicitat de la relació d'amor que subsisteix entre pares i fills; com a insubstituïble i inalienable, per això mateix, no pot ser totalment delegat o usurpat per altres».²⁸

És a dir, l'educació és una dimensió essencial de la família, perquè respon a un dret-deure que és original i primari, insubstituïble i inalienable. Tant és així, que ni la família pot renunciar a l'educació dels fills o delegar-la a altres instàncies, ni cap altra persona física o jurídica pot apropiarse de l'educació dels ciutadans prescindint de les famílies.

Per tant, cometríem un greu error si creguéssim que les famílies i l'educació dels fills constitueixen dues realitats que puguin ser separades: per una banda, la família; per l'altra, l'educació.

27. Papa Francesc, Carta encíclica *Laudato si'*, 89.

28. *Familiaris consortio*, 36.

Passa el mateix en la creació. Els éssers humans no poden renunciar al seu deure de tenir cura de la natura que els ha estat confiada pel Creador. I ningú pot fer-se amo de la natura en detriment dels éssers humans que, per voluntat del Creador, n'han de ser els primers beneficiaris; i se n'han de beneficiar de manera tan respectuosa i tan solidària que ningú no en quedi exclòs.

I, en aquest punt, fem un pas més, potser discutible. Reconeguda la situació crítica en què es troben moltes famílies, també moltes famílies cristianes, creiem que l'única manera de frenar el procés de deteriorament en què estan immerses és utilitzar el recurs de l'educació, però no tal com el tenim ara, sinó prèvia una profunda renovació, tant en l'àmbit de l'educació familiar com en l'àmbit d'un dels seus complements: l'educació escolar. En aquest marc, un lloc preferent l'haurà d'ocupar «la preparació dels joves per al matrimoni i la vida familiar» i l'ajut als pares i mares per a l'educació dels fills.

Podem concloure, tornant a l'exemple del papa Francesc sobre la cura de la casa de tots. Cito tres frases:

1) «La consciència de la gravetat de la crisi cultural i ecològica ha de comportar l'adopció de nous hàbits».²⁹ El mateix ens caldria afirmar pel que fa a la situació de crisi en què viuen moltes famílies. Calen nous hàbits.

2) «Els joves han crescut en un context d'un consum exagerat i d'un benestar que dificulten el desenvolupament d'altres hàbits. Ens trobem davant un desafiament educatiu».³⁰

3) «Avui l'educació ecològica es limita a informar, i fracassa en la promoció de nous hàbits».³¹ Pregunto: No passa el mateix en l'àmbit de l'educació escolar?

4) «Avui la crisi ecològica ens convoca a una profunda conversió interior».³²

Sobre la qüestió de la conversió interior, que en el nostre cas hauria de donar lloc a una conversió pastoral i missionera, el mateix papa Francesc ha afirmat:

29. *Laudato si'*, 209.

30. *Ibíd.*

31. *Laudato si'*, 2011.

32. *Ibíd.*, 217.

Espero que totes les comunitats procurin posar els mitjans necessaris per a avançar pel camí d'una conversió pastoral i missionera que no pot deixar les coses com estan. Ja no ens serveix la simple gestió. Constituïm-nos, en totes les regions de la terra, en un estat permanent de missió.³³

La pastoral en clau de missió pretén abandonar el còmode criteri pastoral del sempre s'ha fet així. Convido tothom a ser audaç i creatius en aquesta tasca de repensar els objectius, les estructures, l'estil i els mètodes evangelitzadors de les pròpies comunitats. Una postulació de les finalitats, sense una adequada recerca comunitària dels mitjans per a assolir-les, està condemnada a esdevenir mera fantasia.³⁴

33. Papa Francesc, Exhortació apostòlica *Evangelii gaudium*, 23.

34. *Ibíd.*, 33.